

نقش مادر در تربیت دینی کودک در دوران بارداری بر اساس آیات و روایات

هانیه آرمیون*

چکیده

هدف از نگارش این مقاله بررسی نقش مادر در تربیت دینی کودک در دوران بارداری بر اساس آیات و روایات و آگاهی رساندن به مادران در دوران بارداری و تصحیح الگوهای تربیتی آنها منطبق با آرمان‌های مطلوب است. تجزیه و تحلیل داده‌ها عمدتاً بر اساس تحلیل محتوا انجام نشده است. از مهم‌ترین یافته‌های مقاله می‌توان به ایمان و باور قلبی مادر و انتخاب صحیح همسر و تغذیه مادر اشاره کرد. پس از شناخت این ویژگی‌ها، می‌توان به راهکارهایی برای ارائه تصویر بهتر و کامل‌تر از تربیت دینی فرزندان اشاره نمود. از جمله این راهکارها می‌توان به ازدواج با خانواده‌ای شایسته و اصیل و توجه به تغذیه مادر باردار و حفظ آرامش و مراقبت‌های معنوی مادر اشاره کرد.

کلیدواژه: تربیت، اسلام، مادر.

*. سال پنجم سطح دو حوزه (کارشناسی) مدرسه‌ی علمیه‌ی شهید بنت‌الهدی علی آباد کتول.

مقدمه

ادیان الهی ارائه‌دهنده معیارهایی برای ارزشیابی آگاهانه فرد در زندگی هستند. این معیار مهم‌ترین مفاهیمی هستند که در فرایند تربیت دینی شناخته شده است، تربیت دینی ابزاری مهم برای رشد و پرورش شخصیت انسان است.

قرآن انسان را به خودسازی دعوت کرده است و برای رسیدن به سعادت باید اهل و اولاد خود را نیز سازد. انسان در پرتوی تربیت صحیح است که به عنوان موجودی هدفمند به آرمان‌های خود می‌رسد. خانواده اولین محیط تربیت و رشد مسائل اخلاقی کودک است که در آن نقش مادر از دیگران پررنگ‌تر است چرا که نخستین رابطه مستقیم کودک با مادر ایجاد می‌شود و بطن مادر است که محل کسب سعادت یا شقاوت فرزند معرفی شده است و مادر شایسته و فهیم می‌تواند فرزندی برجسته برای جامعه بپروراند.

در عصر حاضر و تأثیرپذیری از عوامل محیطی و الگوگیری غلط مادران در عرصه اجتماعی نحوه تربیت فرزند توسط مادر بسیار متفاوت از آنچه در اسلام به آن پرداخته شده است.

مطالعه آیات و روایات رسیده از ائمه معصومین کمک شایانی به شیوه صحیح تربیت دینی کودک می‌کند. از آنجایی که رعایت این مسئله باعث بهبود رفتارهای فرزندان در محیط خانواده می‌شود به دنبال آن جامعه‌ای آرام و کمال‌گرا را شامل می‌شود.

این مقاله گردآوری شده تا با توجه به آیات و روایات معصومین سبب آگاهی‌بخشی به مادران در آگاهی‌بخشی از نقش و جایگاه مادر در تربیت صحیح فرزند و تأثیر آن در ایجاد جامعه‌ای بدون تنش و به دور از رذیلت‌های اخلاقی شد.

بر این اساس این مقاله به پرسش‌هایی مانند:

پاسخ می‌دهد. در رابطه با این موضوع آثار ارزشمندی وجود دارد که می‌تواند به عنوان منبعی معتبر مورد استفاده قرار گیرد که در ذیل به چند نمونه از آن‌ها می‌پردازیم:

۱. آیت‌الله حسین طاهری (۱۳۸۱)، در کتاب فرزند از نظر اسلام، به خوبی متوجه می‌شوید که پیشوایان دین اسلام به کرامت درباره وظایف والدین در قبال تربیت فرزندان تکرار داده‌اند

و سیره اهل بیت علیهم السلام به خوبی دانشگاهی برای پدر و مادرها است تا با الگوگیری از آن به ترتیب فرزندانشان همت گمارند.

۲. محمدتقی فلسفی (۱۳۴۱)، در کتاب کودک از نظر وراثت و تربیت، عواملی که در تربیت صحیح کودک موثرند را می‌توان در سه دوره بیان نمود: ۱- دوران قبل از ازدواج پدر و مادر کودک. ۲- انعقاد نطفه و عالم رحم. ۳- تولد و دوران بچگی، کتاب حاضر به هر سه بخش از دیدگاه اسلام و روان‌شناسان پرداخته است موضوعاتی چون گناه و نقش آن در انعقاد نطفه، سعادت و شقاوت در رحم مادر و سهم مادر در ساختمان فرزند و... تشکیل‌دهنده مطالب مفید این کتاب می‌باشند.

۳. حسین موسوی‌راد لاهیجی (۱۳۷۹)، در کتاب پدر، مادر، معلم مرا خوب تربیت کن، حول و محور تربیت از دیدگاه اسلام بحث و بررسی شده و در بخشی از آن درباره وظایف مادر در دوران بارداری، تکالیف سنگین او در تغذیه و تزکیه نفس و پرداختن به خود و امانتی که از شوهر و خانواده و جامعه و خاصه از خداوند حکیم دربردارد.

در تمام این موارد به تعدادی از روش‌های مادر در تربیت دینی کودک پرداخته شده است و به جزئیات کمتری در این زمینه اشاره شده است که در این مقاله با تمرکز بیشتری به آن پرداخته می‌شود.

۱. مفهوم‌شناسی

الف) مفهوم تربیت

۱. تربیت در لغت

واژه "تربیت" در زبان عربی مصدر باب تفعیل است که برای این واژه دو ریشه «ربب» و «ربو» بیان شده است.

ماده «ربو» نیز به معنای اشراف داشتن^۱ تهذیب نبودن^۲ و رشد قوای جسمی عقلی و اخلاقی استعمال شده است.

۱. حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۱۸۶-۱۸۷.

۲. محمد مهدی نراقی، انیس المجتهدین (فی علم الاصول)، ج ۱، ص ۳۲۶.

واژه "تربیت" به عنوان مصدر باب تفعیل در آیات قرآن استعمال نشده است ولی دو ماده (ربو) و (ربب) و مشتقات آنها در آیات قرآن فراوان به کار رفته است.

در زبان فارسی "تربیت" به معنای (پروردن، پروراندن یا پروراندن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن و پروردن کودک تا هنگام بالغ شدن^۱ آمده است. همچنین واژه ترکیبی تعلیم و تربیت به معنای آموزش و پرورش است.^۲

۲. تربیت در اصطلاح

"تربیت" واقعی به عبارت است از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شیء موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن^۳ نهایت اینکه این استعدادها گاه مربوط به جسم و قوای جسمانی اوست که در این صورت با تربیت جسمی سر و کار داریم و گاه مربوط به اخلاق او و یا مربوط به ساحت‌های دیگر انسان می‌باشد.

تربیت یک فرایند مستمر و پیوسته است به منظور تزکیه و تهذیب فرد یا افراد مقابل، آموزش آنها و پرورش استعدادهای آنها برای رسیدن به هدف کمال نهایی که این کمال در جهان بینی و مکتب اسلام همان قرب الهی می‌باشد.

حال آنکه به عاملان تربیت هر کدام اهداف مورد نظر خود را دنبال می‌کنند که متناسب با علایق و نگرش‌های آنها متفاوت است و کارهای آنها ممکن است به منظور: تربیت پاک کودکان، مفید واقع شدن آنها برای جامعه، خیر دنیا و آخرت خود و آنها صورت گیرد.

۳. انواع تربیت

از دو دیدگاه قابل بررسی است:

۱. تعبدی: تربیت از این دیدگاه به دو نوع است:

۱. علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ص ۵۵.

۲. همان، ص ۷۷۸.

۳. مرتضی مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۳۸.

۱. **تربیت عمدی:** فرد یا افراد تربیت‌کننده شیوهی خاصی از تربیت را درباره‌ی فرد اعمال می‌کنند و برای تربیت خود، طرح و برنامه‌ای دارند به عنوان مثال: مادر دست کودک را گرفته و به او راه رفتن را می‌آموزد.

۲. **تربیت غیرعمدی:** این نوع تربیت بدون اراده، طرح و برنامه‌ی قبلی صورت می‌گیرد، یعنی کودک همه کارهای بزرگ‌ترها، دوستان و... را می‌بیند و آن‌ها را تقلید می‌کند به عنوان مثال: کودک نزاع و درگیری را می‌بیند و پرخاشگری را یاد می‌گیرد.

۲. اخلاقی و رفتاری: تربیت از این دیدگاه نیز بر دو نوع است:

(الف). تربیت جنسی: در این نوع تربیت درباره غریزه جنسی دو دیدگاه مطرح می‌شود:

۱. غریزه جنسی مربوط به دوران بلوغ بوده از این دوران شروع می‌شود.
۲. این غریزه از ابتدا در نهاد کودک است و با توجه به شرایط محیط زندگی کودک ممکن است دیر یا زود خود را نشان دهد که مصداق آن انحرافات جنسی نوجوانان نابالغ است.

(ب) تربیت مذهبی: همه‌ی کودکان زمان تولد پاک و معصومند و خوب و بد را از پدر و مادر یاد می‌گیرند. نقش پدر و مادر در تربیت مذهبی کودکان: ۱- خود به اصولی و ارزش‌های دین و هر چیزی که به کودک می‌گویند معتقد باشند. ۲- تأکید به ادب، نزاکت، نرم‌زبانی و عدم افراط و تفریط در تمام زمینه‌ها.

۴. تربیت دینی

تربیت دینی می‌تواند بر دو معنا دلالت کند:

(الف) تربیتی که منصوب به دین است، یعنی تربیتی که محتوای خود را از دین می‌گیرد. **(ب)** تربیتی که برای دین و در خدمت اهداف دین می‌باشد، هرچند ممکن است محتوایش هم دینی نباشد، ولی انتقال باورها و آموزه‌های دینی و درونی کردن آن را در یادگیرندگان پی بگیرد. این دو معنا با هم قابل جمع می‌باشد و فرد می‌تواند هر دو معنا را بپذیرد.

در اینجا "سلام" به معنی عموم عافیت است یعنی پاکی کامل جسم و جان کودک در ایام بارداری کاملاً تحت تأثیر مادر است و کلیه تحولات خوب و بد مادر در کودک اثرگذار است و کودک مطابق آن ساخته می‌شود.^۱

با توجه به مطالبی که گفته شد تقوا و اخلاق مادران در دوران بارداری، روی تقوا و اخلاق کودکان اثرگذار است.

۵. تغذیه مادر

غذا و آب و میوه‌ها و تفاوت تمامی ماکولات و مشروبات، در ساختار وجود انسان نقش حیاتی دارد و برای هر نوع از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها اثر وضعی خاصی می‌باشد.

در اسلام نیز علاوه بر منافع جسمانی غذا آثار و پیامدهای تربیتی - روانی بسیاری بیان شده است. از این رو خداوند در قرآن کریم، انسان را به دقت و تأمل در کیفیت غذایش فرا می‌خواند. «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ»^۲ پس باید انسان به غذایش بنگرد». این آیه لازم می‌داند که انسان پیرامون طعامی که می‌خورد و با آن سد رمق می‌کند و بقای خود را تضمین می‌نماید نظر و مطالعه نماید و دستور می‌دهد اگر در همین یک نعمت مطالعه کند، سعه تدبیر ربوی را مشاهده خواهد کرد.^۳

مواردی که در آموزه‌های اسلامی برای مراقبت‌های پیش از تولد ذکر شده است عبارتند از:

۶. درخواست فرزند صالح

پس از اینکه زن و مرد با همسر شایسته خویش و با شرایط صحیح با همدیگر پیمان وصلت بستند، باید از خداوند فرزند سالم و نسل صالح درخواست کنند و همه‌ی اعمال و رفتارهای خود را با نام و یاد و توکل به پروردگار عالمیان انجام دهند؛ بنابراین، اگر آغاز زندگی مشترک با دعا و

۱. فلسفی، محمدتقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، ص ۱۰۰.

۲. عبس (۸۰): ۲۴.

۳. محمدحسین طباطبایی، ترجمه و تفسیر المیزان، ص ۲۰۹.

خواسته‌های مشروعی، مانند فرزند صالح همراه باشد، بی‌تردید آینده‌ی درخشانی پیش روی این خانواده خواهد بود و فرزند صالحی روزی انسان خواهد شد.

۷. لزوم ارتباط مادر و فرزند

نکته دیگری که در زمان بارداری باید به آن توجه شود، آن دقت و ارتباطی است که مادر باید با فرزند در این دوره داشته باشد.

گاهی اوقات مادر باید فرزند خود را مورد خطاب قرار دهد؛ در همین دوران بارداری با او ارتباط بگیرد، صحبت‌های زیبایی با او داشته باشد.

شخصی می‌گوید: «من در منزل وجود مبارک حضرت صدیقه طاهره، فاطمه زهرا سلام‌الله‌علیها وارد شدم، این خانم می‌گوید: من دیدم حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها دارند سخن می‌گویند، صحبت می‌کنند. پرسیدم: خانم، اینجا که کسی نیست حضرت فرمودند: دارم با فرزند درون رحم خود صحبت می‌کنم.^۱

زمزمه کردن شعر در دوران بارداری به مادران باردار توصیه می‌شود. اگر این کار با ریتم و آهنگ‌های مختلفی انجام گیرد، برای ارتقای یادگیری مهارت‌های زبانی کودک در آینده مفید خواهد بود. مادر می‌تواند با گوش کردن و خواندن زیارت جامعه (که ما را با ائمه علیهم‌السلام آشنا کرده و محب اهل بیت علیهم‌السلام می‌کند) و دعای فرج، زیارت آل یاسین فرزند را با امام زمانش از همان ابتدا که گوشت و خونسش شکل می‌گیرد آشنا کند.

۸. حفظ آرامش و مراقبت‌های معنوی مادر

در این دوران حفظ سلامت و بهداشت جسمانی و روانی مادر بسیار با اهمیت می‌باشد و باید از محیطی آرام و بانشاط برخوردار گردد؛ زیرا تنش‌های روانی و مطالعات روحی تأثیر بد بر جنین می‌گذارد. در این دوران وظیفه پدر حساس و خطیر می‌باشد؛ زیرا علاقه عاطفی مادر نسبت به کودکی که در وجود خود می‌پروراند از عواطف همسرش نسبت به وی تأثیر می‌پذیرد. مادرانی که در ابتدا با همسران خود از جهت روحی و عاطفی ارضاء می‌شوند بهتر می‌توانند کودک خود را از چشمه‌ی

^۱. سید عبدالرزاق کمونه حسینی و دیگران، مجموعه مقالات الزهرا، صص ۲۳۴-۲۳۳.

جوشان عواطف خود سیراب سازند و زمینه را برای پیدایش کودکانی سالم و متعادل فراهم آورند. مشکلات خانوادگی و درگیری‌هایی که گاهی بین زن و شوهر ممکن است وجود داشته باشد اثراتی نابجا بر جسم و روان کودک دارد و کودک را دچار مشکل می‌کند. آری در تعالیم دینی ما توصیه شده است که مادران در دوران بارداری مراقب شرایط روحی و روانی و معنوی حاکم بر خود باشند و از یاد خدا که سرچشمه نور و سعادت و تلاوت آیات قرآنی و انس با کلام الهی غفلت نکنند. زیرا تقویت حالات روحانی در مادر علاوه بر تأمین آرامش روحی در وی به القاء این نور معنوی در جنین نیز می‌انجامد و در زمینه‌های روحانی را در او تقویت می‌کند. در این دوران تغذیه صحیح و سالم و کافی و استفاده از هوای سالم در سلامت جسمی و روانی کودک آثاری عمیق دارد چون حالات روانی و اخلاقی در انسان با وضع مزاجی و بدنی او ارتباط نزدیک دارد.^۱

نتیجه‌گیری

انسان برای رسیدن به هدف مشکلاتی که خداوند برایش مقدر کرده است، نیازمند الگوبرداری از کلام خدا و راهنمایی است که او را برای هدایت انسان نگارده است. یکی از راه‌های رسیدن به قرب خداوند تربیت فرزندان است که خواه انسان را به شقاوت می‌رساند و خواه به جنت‌المعوی. که در این باره روایات بسیاری به دست ما رسیده است. با مطالعه قرآن و سیره امامان و آثار به‌جامانده از آن بزرگواران می‌توان فرزندان کمال‌گرا را پرورش دهیم. چرا آینده شاد و آرام به دست آن‌هاست. با توجه به روایات و مباحثی که مطرح شد و اصول صحیح تربیت از دیدگاه اسلام دیدیم که امامان چگونه فرزندان خود را تربیت کرده‌اند.

تربیتی بدون پرخاشگری و توهین و با آرامش در برخورد با فرزندان به صورت کامل بیان شده است. مطالعه روایات امامان و آیات آسمانی درس‌های ارزنده‌ای را به ما و خصوصاً به مادرانی می‌دهد، که در دامن خود فرزندان را به عرصه جامعه می‌فرستند. از این رو این روایت مقاله حاضر شد تا بتواند با گردآوری مطالب مفید و اندک کمی به انسان‌های عصر کنونی که با تمامی وجود درگیر فضاهای مجازی و متأثر از فعالان این عرصه چه به درست و چه به غلط در حیطه‌ی تربیت هستند را بکند، تا تربیتشان باعث آرامش و کاهش آشفتگی‌های جامعه بشود که سرمنشأ آن به شیوه برخورد پدر و مادر و به خصوص مادر به فرزند است.

^۱. محمدعلی سادات، راهنمای پدران و مادران: شیوه‌های برخورد با نوجوانان، صص ۲۴-۲۳.

منابع

- قرآن
- ۱. آرام، احمد، ترجمه خدا و انسان در قرآن: معنی‌شناسی جهان‌بینی قرآنی، چاپ چهارم، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴ هـ.ش.
- ۲. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، محقق: عبدالسلام محمد هارون، بیروت: دار الفكر، ۱۳۵۸ هـ.ش.
- ۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار صار، ۱۳۷۵ هـ.ق.
- ۴. الازهری، محمد بن احمد، تهذیب اللغة، ج ۳، چاپ اول، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۱ هـ.ق.
- ۵. حر عاملی، رسائل الشیعه (کتاب النکاح)،
- ۶. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران: روزنه، ۱۳۷۳ هـ.ش.
- ۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، مصحح: صفان عدنان داوودی، چاپ اول، بیروت: دار الشامیه، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۸. سادات، محمدعلی، راهنمای پدران و مادران: شیوه‌های برخورد با نوجوانان، چاپ بیست و یکم، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۶ هـ.ش.
- ۹. صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)، محمد بن ابراهیم، تفسیر القرآن الکریم، چاپ پنجم، قم: بیدار، ۱۳۹۹ هـ.ش.
- ۱۰. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه و تفسیر المیزان، چاپ پنجم، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر اسلامی، ۱۳۷۴ هـ.ش.
- ۱۱. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۳۷۰ هـ.ش.
- ۱۲. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، چاپ چهارم، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵ هـ.ش.
- ۱۳. فلسفی، محمدتقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، چاپ سیزدهم، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی، ۱۳۴۱ هـ.ش.
- ۱۴. قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، چاپ هفتم، تهران: امیری، ۱۳۷۰ هـ.ش.
- ۱۵. کمونه حسینی، سید عبدالرزاق و دیگران، مجموعه مقالات الزهراء، میقات، شماره ۱۳، ۱۳۶۷ هـ.ش.
- ۱۶. مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، چاپ هفتم، قم: ام‌ابیه‌ها سلام‌الله‌علیه‌ها، ۱۳۸۱ هـ.ش.

۱۷. موسوی راد لاهیجی، حسین، پدر، مادر، معلم، مرا خوب تربیت کن، چاپ اول، قم: امام شناسی و آثار الحجه عجل...، ۱۳۷۹ هـ.ش.
۱۸. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: صدرا، ۱۳۶۷ هـ.ش.
۱۹. نراقی، محمدمهدی، انیس المجتهدین (فی علم الاصول)، قم: بوستان کتاب، ۱۳۱۱ هـ.ش.
۲۰. نصر، سیدحسین، آرمان‌ها و واقعیت‌های اسلام، ترجمه: انشاءالله رحمتی، چاپ پنجم، تهران: جامی، ۱۳۸۲ هـ.ش.